

НАЗАР СЛЮСАРЕВСЬКИЙ,

аспірант кафедри галузевої соціології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Субкультура як об'єкт дослідження

Abstract

The article presents an attempt to analyze approaches to the current subculture description and typology. The author discusses mechanisms of subculture appearance and functioning which are the key features, in his opinion, as to further studies on subcultures, and introduces his own concept of subculture investigation and description.

Предметом цієї статті є виклад деякої концептуальної схеми, розробленої для дослідження субкультури, яке має на меті чітко визначити межі субкультури, сформулювати критерії її визначення, а також дати детальний опис її як явища. Пропонована концептуальна схема є своєрідним продовженням ідей К.Соколова [1], Ю.Савельєва [2], Л.Іоніна [3] та М.Соколова [4; 5], а також певним синтезом напрацювань у галузі дослідження субкультур взагалі. Інновативним моментом є пропоновані критерії вирізнення та опису конкретної субкультури.

Єдиної усталеної системи поглядів на явище субкультури на сьогодні немає. Кожна наука поняття "субкультура" інтерпретує й описує з позицій своїх предмета та методології. Тому в науці сформувалася низка найпоширеніших підходів до вивчення та опису цього явища. Коротко схарактеризуємо їх. *Системно-динамічний підхід* полягає в поданні субкультури як складної системи, що зазнає фазових перетворень. *Синергетичний підхід* описує взаємодії субкультур як такий процес, що розгортається хаотично. У цьому процесі одні субкультури посилюються (кооперативний ефект), а інші згасають. *Інформаційний підхід* подає образ культури (субкультури) як поєднання соціальних феноменів з інформаційними, де колективна

свідомість (що несе в собі духовні цінності) формується в процесі передавання інформації від індивіда до індивіда, а ЗМІ (телебачення, радіо, преса) активно впливають на цей процес. *Генетичний підхід* полягає в ототожненні системи духовних цінностей з набором генів. *Ієрархічний підхід* інтерпретує культуру як ієрархічно організовану систему, в котрій культури вищого рівня розвиваються за своїми законами, відмінними від законів нижнього рівня. *Трофічний підхід* дотримується принципу: вищий рівень розвивається за рахунок нижнього. Трофічні рівні вибудовуються в ланцюжок, початком якого є перетворення світу людських почуттів у мисленнєві образи. *Екологічний підхід* розглядає субкультурні спільноти як цілісні утворення в широкому соціокультурному середовищі. *Епідеміологічний підхід* уподібнює процес формування субкультур поширенню інфекційної хвороби: збудник – соціальний міф, формуючись у масовій свідомості, передається від індивіда до індивіда, охоплюючи масу вразливих [6, с. 130]. *Когнітивний підхід* полягає в уявленні про субкультуру як систему пізнавальних теоретичних конструктів, крізь призму яких сприймається навколишня дійсність [5].

Окрім вищеназваних підходів у межах гуманістичної традиції відомі методологи Шварц і Якобс [див.: 4] виокремили два основні напрями, які обирають різні дослідницькі стратегії (парадигми) вивчення та опису субкультури – реконструкція життєвого світу та вивчення соціальних форм. Коротко схарактеризуємо їх. ***Реконструктивістська стратегія*** (парадигма) має на меті якнайповніше відтворення світобачення представників певної групи, її картини світу. Основним методом дослідження є феноменологія. В межах цієї стратегії вирізняють ще два напрями (феноменологічні моделі): *сцієнтизм* та *екзистенціалізм*. З позицій *сцієнтизму*, всі люди мислять приблизно за одними принципами – згідно з вимогами наукової методології, висувають та перевіряють гіпотези, створюють теорії та фальсифікують їх. Весь життєвий світ тут можна уявити як сукупність знань, котрі розвиваються відповідно до законів розвитку наукового знання. Протилежним є *екзистенційний напрям*. Основну увагу тут приділяють аспектові емоційних переживань, а не мисленнєвим структурам, як у сцієнтистів.

Стратегія, що вивчає соціальні форми (інструктивістська парадигма), має на меті вивчення правил, котрі дають змогу самому дослідникові стати членом даної субкультури. Форми становлять типові взірці соціальної взаємодії, такі як привітання або залицяння. Форми задаються правилами, що визначають, які ходи припустимі в цій грі, а які ні, однак партії, що складаються з ходів, є результатом творчості самих учасників. Вивчаються саме ігри та правила мислення й дії, що утворюють їх. Символічні системи виникають як засіб адаптації до навколишньої дійсності та розв'язання нагальних проблем; “ці системи передаються в ході інкультурації передусім як інструкції з поведінки в деяких проблемних ситуаціях. Більшість “субкультур” (хоч би що це слово означало) не мають повних текстів, котрі б передавали загальний світогляд їхніх учасників, однак усі вони роз'яснюють новачкам, як їм поводитися та як їм себе почувати” [4].

Звісно, вся сукупність наукових підходів не обмежується цим переліком, але ці підходи є найпоширенішими і саме на їх основі здійснюються спроби типологізації та інтерпретації субкультур.

Окрім зазначених вище основних підходів до вивчення субкультури, на нашу думку, варта уваги і запропонована К.Соколовим концепція соціокультурної стратифікації, яка тлумачить субкультуру передусім як явище соціально-психологічне і мистецьке [1]. Згідно з цією концепцією, субкультура — це не що інше, як картина світу, що є спільною для певної великої групи людей. Значну роль у генезі й еволюції субкультур відіграє мистецтво, воно відображає картини світу різних субкультур, а також своєрідним чином формує і змінює їх. Саме відмінності в картинах світу породжують різноманітні субкультури суспільства. Все розмаїття субкультур у суспільстві інтегрує в єдину культурну систему “ядро культури”. Йдеться про загальнонаціональну картину світу, в якій відображено цілісність національної культури.

Тези вище згадуваної концепції дістають підтвердження у низці досліджень [7; 8; 9; 10], і саме тому вона видається найперспективнішою. Зазначимо також, що завдяки цій концепції можна поєднати в єдине ціле різні підходи до вивчення й опису субкультур: системно-динамічний, синергетичний, інформаційний, генетичний, ієрархічний, трофічний, екологічний, епідеміологічний, когнітивний, реконструктивістський, інструктивістський. Бо саме категорія “картина світу”, на наш погляд, є універсальною одиницею їх поєднання.

Наведемо також деякі інші з відомих на сьогоднішній день типологізаций субкультур. Наприклад, Б.Єрасов виокремлює і стисло схарактеризовує такі 10 типів: субкультура бідних і багатих, гендерна, міська і сільська, девіантна, класова, кримінальна, молодіжна, периферійна та елітарна [11]. А.Шилова, пропонуючи програму навчального курсу “Соціологія девіантної поведінки”, виділяє 3 типи субкультур: делінквентна (злочинна), молодіжна і професійна [12]. Як бачимо, тут не спостерігається чіткої логіки виділення підстав для типологізаций.

Усе це, на наш погляд, засвідчує, що треба типологізувати не субкультури, а соціальні групи, які можуть утворити або не утворити субкультуру. В принципі, “кожен клас, кожна соціальна група можуть мати свою особливу субкультуру [13, с. 16], кожна соціальна група здатна створити її, але не кожна створює. З огляду на це належить шукати ознаки, причини та закономірності утворення і функціонування субкультури, а вже потім вдаватися до типологізації. При цьому слід пам'ятати, що “творцем, носієм та зберігачем субкультурних традицій зазвичай виступає соціокультурна група. Разом із тим далеко не всяка соціальна група володіє власною субкультурою. Як остання може бути визнана лише така спільнота людей, що має відмітні культурні ознаки, котрі вирізняють її поміж інших спільнот” [14, с. 22].

Сьогодні можна зазначити, що “поняття субкультури спіткала доля більшості інших найбільш вживаних понять, що зробило його великою мірою неоднозначним. Більша їх частина вказує на різні, хоча й однаково реальні речі, тому важко виділити якісь як правильні” та відкинути інші як

неправильні [5]. Кожен дослідник і кожна наукова дисципліна інтерпретують це явище відповідно до своїх дослідницьких потреб. У цих інтерпретаціях є багато спільного, однак, на нашу думку, для науки цього замало. На сьогодні нам не вдалося знайти універсальної теорії субкультур чи хоча б спільних концептуальних засад їх дослідження. Тому назріла необхідність таку теорію (концепцію) створити.

Для створення такої концепції необхідно мати чітке пояснення механізмів виникнення та функціонування субкультур. Для того, щоб зрозуміти ці механізми, дослідникам доведеться знайти відповіді на низку загальніших.

- За якими критеріями можна визначити, що в даній соціальній групі існує чи зароджується певна субкультура?
- Як відбувається процес утворення субкультур?
- Які чинники сприяють, а які заважають будь-якій соціальній групі суспільства створювати свою субкультуру?
- Наскільки утворена субкультура є стійкою?
- Чи може субкультура, створена однією соціальною групою, бути сприйнятою іншими субкультурами як своя?
- Як відбувається процес (якщо він справді відбувається) подальшого поширення субкультури, тобто процес її виходу за межі соціальної групи, що її створила, і які закономірності подальшого розвитку і функціонування субкультури?
- Що є спільного й відмінного у різних субкультур одного суспільства?
- Які особливості прояву окремої субкультури і сукупності субкультур на мікро- і макrorівні?
- Чи існує спадкоємність між субкультурами, котрі віддалені одна від одної у часі?
- Чи можна керувати процесом утворення і побутування субкультур? Тобто чи можна в принципі штучно створити або знищити чи видозмінити якусь субкультуру?

Звичайно, цими питаннями окреслена проблематика не вичерпується. Однак вони видаються ключовими з погляду її подальшої розробки.

Далі йтиметься про пропоновану концептуальну схему дослідження та опису субкультури як явища.

Для початку необхідно визначитись, що ми розуміємо під поняттям “культура”, оскільки на сьогоднішній день тлумачення цього поняття є досить багатоманітним і неоднозначним; “різноманітність теорій культури пояснюється різноманітністю дослідницьких завдань, і всі вони мають право на існування” [2, с.14]. З цим неможливо не погодитись.

“...Специфіка розуміння культури багато в чому залежить від світогляду та професійної позиції вченого. Іноді фокус культури вбачають у реальній, такий, що розгортається в просторі та часі, діяльності, її стилі, видимих естетичних проявах. Але більш поширеним є розуміння культури як інформаційної програми діяльності, системи архетипів, згідно з якою здійснюється та відтворюється весь організований процес життя” [13, с. 16]. Додамо,

що, на нашу думку, інформаційне розуміння культури є найприйнятнішим, оскільки викликає найменше суперечностей.

Тому, зважаючи на мету цієї роботи, ми також розумітимемо культуру як інформаційну програму. Для зручності за основу візьмемо визначення, дане В.Стьопіним у журналі "Вопросы философии". Згідно з ним, культура — це система таких, що розвиваються історично, надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки, спілкування), що забезпечують відтворення та зміну соціального життя в усіх його основних проявах.

Програми діяльності, поведінки та спілкування представлені багатоманіттям знань, норм, навичок, ідеалів, взірців діяльності та поведінки, ідей, гіпотез, вірувань, цілей та ціннісних орієнтацій тощо. У своїй сукупності та динаміці вони утворюють історично накопичуваний соціальний досвід. Культура зберігає, транслює цей досвід (передає його від покоління до покоління). Вона також генерує нові програми діяльності, поведінки та спілкування людей, котрі, реалізуючись у відповідних видах та формах людської активності, породжують реальні зміни в житті суспільства [15, с.61].

Відповідно до цього субкультуру ми розуміємо як частину культури, або як частину програми — її підпрограму. Програма реалізується саме завдяки своїм підпрограмам. Але субкультура може виступати не тільки як засіб реалізації великої програми, а й як певна альтернатива або антитеза великої програми, цілісна і цілком самодостатня програма, що може існувати як усередині програми, так і сама по собі, як своєрідний запасний варіант розвитку соціокультурної системи.

Певною мірою культуру також можна розуміти як своєрідну картину світу. В нашій роботі ми тлумачимо культуру як надбіологічну програму життєдіяльності людини (в найширшому розумінні цього слова), а також сприйняття.

З когнітивної точки зору, слідом за М.Соколовим, культуру можна розуміти як сукупність ментальних структур, набутих більшістю суспільства, а субкультуру — як один із можливих культурних виборів: "кожна субкультура містить набір правил, що дають змогу приймати рішення стосовно всього, що може бути вибрано — підходить це для них чи ні, а якщо ні та якщо немає жодного задовільного варіанта — винаходити щось своє. Можливо, система принципів, за якими здійснюється вибір, — це найважливіша характеристика субкультури" [5]. Він робить припущення, що "принципи, котрі зорганізують розвиток субкультури, можуть розглядатися як "сценарій" або "скрипт" — когнітивна структура, що зорганізовує поведінку у деяких типах ситуацій" [5]. Розвиток субкультури, відповідно, визначається програмою, котра регулює відносини з нормами культури, частина яких інтеріоризується, а частина відкидається. Також має місце чітке розмежування культури та субкультури. На думку М.Соколова, воно полягає в мірі довільності вибору таких програм. "Власне, говорити про вибір культури неможливо: залучення до неї починається без згоди дитини. Але залучення до однієї з субкультур у всіх випадках має на увазі прийняття рішення (або деяких послідовних рішень), що здійснюється свідомо. Це — один із

небагатьох моментів, коли людина вільна вирішувати, через які окуляри їй дивитися на світ” [5].

Однак існує низка критичних зауважень, що, на нашу думку, є слушними і стосуються парадигми картини світу загалом: “У сучасних суспільствах існування груп, що поділяють спільні норми та цінності, що мають спільний “стиль життя”, є радше ілюзією, ніж реальністю. Культура в цілому складається з компетенцій з виконання певних ролей (наприклад, статевих ролей, ролей носія даної мови або віруючого в якихось богів). Проблема в тому, що ці компетенції розподілені надзвичайно нерівномірно, і за володінням однією з них не завжди (і все рідше) можна сказати, якими ще володіє та чи інша людина... Це особливо помітно стосовно тих явищ, які ми умовно назвали молодіжними субкультурами. Немає сенсу говорити про футбольних фанатів, сатаністів або націонал-більшовиків як про групи в логічному сенсі цього слова, членство в одній з яких заперечує членство в інших... лише інколи можна виявити щось на зразок соціального середовища, з яким пов'язана та чи інша субкультура” [4]. Тому досить важко визначити, чи мають сенс результати дослідження, побудовані в межах метафори картини світу. Але ця проблема розв'язується за допомогою реконструктивістської парадигми, завдяки якій “критерії стають однозначними — здатність поводитися так, щоб нічим не відрізнятись від інших виконавців тієї ж ролі і сприйматися ними як свій” [4].

Усе це, на наш погляд, засвідчує, що самих категорій — таких, як картина світу та набір норм — недостатньо. Треба шукати ще додаткові параметри і вже на основі їх цілісності здійснювати комплексний аналіз.

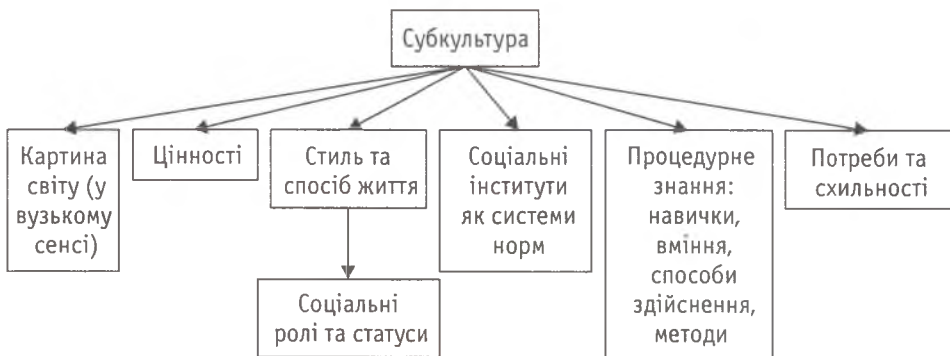
Саме тому російський соціолог Д.Алісов [16], досліджуючи міську культуру (субкультуру), виділяє такі параметри. На його погляд, міська культура “утворюється з таких елементів культури міста, як норми, цінності даної міської спільноти, соціальна психологія міської спільноти, спосіб життя та менталітет городян, соціальна комунікація та соціальне проектування тощо” [16]. Своєю чергою, “основними складовими культури міста є субкультури вищого порядку: міська культура (власне міська культура), традиційна культура (власне сільська культура) та гібридна (квазіурбаністична, або квазіміська)” [16]. У процесі дослідження Алісов доходить висновку, що сучасна міська культура “має складну поліаморфну структуру, що складається з безлічі взаємодіючих субкультур і має в основі свого розвитку тенденції до диференціації й ускладнення внутрішньої структури” [16].

В чому аналогічне дослідження, але вже на теренах України, проводить Т.Белавіна. Досліджується процес становлення молодіжної політичної субкультури та ступінь її сформованості. В процесі дослідження виявилось, що “загальні характеристики молодіжної політичної орієнтації не дають підстав для висновку про сформованість субкультурних ознак політичної культури молоді, оскільки характерними для молодіжного руху є недостатня організованість, нерозвиненість ціннісно-орієнтаційної єдності, відсутність певної ідейної єдності поглядів та позитивних програм дій, ідеологічна розмитість, невизначеність політичних орієнтирів, політична аморфність, сугестивна залежність від впливу деструктивних сил

суспільства, засобів масової інформації, сумнівних цінностей масової культури” [17, с.160].

Слід брати до уваги ще й такий момент, що “кожна людина належить до якоїсь субкультури, хоч субкультури більшості людей не мають ані самоназви, ані системи символів, що визначають їхні межі. Можливе припущення полягає в тому, що самоідентифікація та символіка має вияв лише разом із необхідністю швидко та ефективно відрізнити своїх від чужих. Виходячи з цього, можна висунути гіпотези стосовно зв'язку організаційних чинників і проведення символічних меж. Емпіричні дані в цілому підтверджують це припущення. Так, є очевидний зв'язок між суб'єктивною важливістю субкультурної самоідентифікації і мірою, з якою група розпорощена в більшій за розмірами популяції” [5]. Необхідні чіткі критерії та показники, за допомогою яких ці субкультури можна виявляти, описувати та типологізувати.

Тому, на нашу думку, складовими субкультури, а одночасно й ознаками є: знання (картина світу у вузькому сенсі); цінності; стиль та спосіб життя; соціальні інститути як системи норм; процедурне знання (навички, уміння, способи здійснення, методи); потреби та схильності (див. схему).

Складові та ознаки субкультури

Критерієм наявності та сформованості субкультури є єдність вищевказаних параметрів. Творцем та носієм субкультури тут є соціальна група, що має певні культурні ознаки, котрі відрізняють її від інших спільнот. Соціальну групу тут слід розуміти передусім в широкому сенсі. Тобто як велику спільноту людей, головною ознакою якої є насамперед культура, а не місце в системі суспільних відносин.

Розшифруємо запропоновану схему докладніше.

Знання (картина світу у вузькому сенсі). Під цим поняттям мається на увазі вся сукупність знань та уявлень індивіда про навколишню дійсність, відштовхуючись від яких, індивід вибудовує цілісний образ соціального світу та свого місця в ньому. На основі виробленого образу відбувається

орієнтація в життєвому просторі. Тут слід виявити, яким чином відбувається робота з соціальною інформацією та які елементи соціального світу при цьому виділяються, а також механізми, що обслуговують процес побудови такого образу.

Цінності ми розумітимемо як компонент соціальної системи, що наділяється особливим значенням в індивідуальній або суспільній свідомості. Цінністю може бути будь-який об'єкт (матеріальний чи ідеальний) — як реальний, так і уявний — у тому разі, якщо такий об'єкт слугує фокусом прагнень, бажань груп або окремих осіб. У будь-якій системі цінностей можна виділити: 1) те, чому надають перевагу найбільшою мірою (акти поведінки, що наближається до соціального ідеалу; це те, чим захоплюються, але чого не завжди дотримуються); 2) те, що вважають нормальним, правильним (так чинять у більшості випадків); 3) те, що не схвалюють, засуджують і — на крайньому полюсі — вважають аморальним, злочинним.

До цінностей, що характеризуватимуть та вирізнятимуть субкультури як такі, ми віднесемо саме ті цінності, що є притаманними певній соціальній групі в цілому та конкретному індивідові (членові субкультури) зокрема.

Стиль та спосіб життя. Ця категорія поєднує в собі такі компоненти, як стиль життя, спосіб життя, соціальні ролі та статуси. Стиль життя розумітиметься як соціально-психологічна категорія, що виражає певний тип поведінки людей. Це поняття дає змогу сконцентрувати увагу на суб'єктивному боці людської діяльності, мотивах, формах вчинків, повсякденної поведінки індивіда, сім'ї, інших соціальних груп.

Спосіб життя, відповідно, охоплюватиме сукупність типових видів життєдіяльності індивіда, соціальної групи, суспільства в цілому, яка береться в єдності з умовами життя, котрі її визначають. Ця категорія дає можливість комплексно, у взаємозв'язку розглядати основні сфери життєдіяльності людей: їхню працю, побут, суспільне життя та культуру, виявляти причини їхньої поведінки, зумовленої устроєм, рівнем та якістю життя.

Соціальні ролі та статуси також належать до стилю та способу життя. Спосіб життя індивіда в культурі та субкультурі передбачає набір ролей, які індивід виконує за різних обставин. Можна стверджувати, що описати всі можливі обставини навряд чи можливо, але серед них можна виділити класи стандартних обставин, в які індивід потрапляє регулярно. В кожному класі таких обставин людина виконує певну роль (як правило одну). Інваріантний клас обставин передбачає обмежений перелік ролей; виконуючи їх, різні особистості реалізують тим самим вимоги інститутів, які вироблені для даних класів обставин і які можуть бути відображенням своєрідності субкультури.

До стилю та способу життя, що характеризуватиме та вирізнятиме субкультуру як таку, ми віднесемо саме той стиль та спосіб життя (стиль життя, умови життя, ролі та статуси), що є притаманними певній соціальній групі в цілому та конкретному індивідові (членові субкультури) зокрема.

Соціальні інститути як системи норм. Поняття інституту ми розуміємо як відносно стійкі типи та форми соціальної практики, за допомогою яких

організується життя суспільства, забезпечується стійкість зв'язків та стосунків у межах його соціальної організації. Діяльність соціального інституту визначається: по-перше, набором специфічних соціальних норм та приписів, що регулюють відповідні типи поведінки; по-друге, його інтеграцією в соціально-політичну, ідеологічну та ціннісну структури суспільства, що дає змогу узаконити формально-правову основу діяльності того чи іншого соціального інституту, здійснювати соціальний контроль над інституційними типами дій; по-третє, наявністю матеріальних засобів та умов, що забезпечують успішне виконання нормативних приписів та здійснення соціального контролю. У зв'язку з цим соціальні інститути можуть бути схарактеризовані з точки зору як зовнішньої, формальної (матеріальної) структури, так і внутрішньої, тобто з позиції змістового аналізу їхньої діяльності. Нас цікавитиме саме внутрішній (змістовий) аспект їхньої діяльності.

Із змістового погляду, соціальний інститут — це набір доцільно орієнтованих стандартів поведінки конкретних осіб у типових ситуаціях. Ці стандарти поведінки нормативно врегульовані. Вони закріплені нормами права та іншими соціальними нормами. В межах соціальної практики виникають певні види соціальної активності, причому правові та соціальні норми, що регулюють цю діяльність, концентруються, групуються в певну систему, яка забезпечує даний вид соціальної діяльності. Такою системою і слугує соціальний інститут.

Кожний соціальний інститут характеризується наявністю мети діяльності, конкретними функціями, що забезпечують досягнення цієї мети, набором соціальних статусів та ролей, типових для даного інституту.

Різні субкультури мають свої способи впорядкування їхнього життя як субкультур. У межах субкультур мають виникати певні специфічні для них інститути (наприклад, "пахан" у зоні тощо). Ці інститути виявляють принаміну їм специфічну ієрархію.

Інститут, як ми вже зазначали, передбачає певну систему норм, що засвоюються в процесі соціалізації. Одні з них усвідомлюються (незалежно від того, писані вони чи ні), а інші не усвідомлюються. Можна припустити, що субкультура тримається саме на неформульованих та неусвідомлюваних нормах. Навчання таких норм іде на прикладах, тобто в процесі реальної поведінки. Реальна поведінка є виявом певної ролі, передбаченої в певному інституті, за відповідного інваріантного класу обставин.

Процедурне знання: навички, уміння, способи здійснення, методи. Сюди входить саме те знання, яке є необхідним для виконання того набору ролей, що передбачені для індивіда певною субкультурою.

Потреби та схильності. Потреби ми тлумачитимемо як стан нестачі з чого-небудь, стан, що стимулює діяльність, спрямовану на компенсацію цієї нестачі. Потреби лежать в основі утворення цінностей. Людські потреби бувають неусвідомленими (їх називають потягами) та усвідомленими. Усвідомлення потреб слугує формуванню інтересу, мотиву, орієнтації, установки, мети, рішення, дії. За критерієм походження потреби поділяються на природні, або біогенні, тобто первинні (в самозбереженні —

їжі, воді, відпочинку, сні, теплі, збереженні здоров'я, відтворенні потомства, сексуальні тощо) та соціогенні, вторинні (в самоствердженні, спілкуванні, різноманітних досягненнях, в дружбі, коханні тощо; у знаннях, саморозвитку; у творчості, самовираженні). Первинні та вторинні потреби мають соціальний характер: вони опосередковуються суспільством, котре визначає конкретні форми їх прояву та задоволення.

Нас цікавитимуть, передусім, саме соціальні потреби людей: потреби в спілкуванні, в самозбереженні, самоствердженні, саморозвитку, самовираженні; соціогенез вторинних потреб; особливості суспільного формування конкретних проявів та способів задоволення таких потреб.

Схильність ми розумітимемо як стійку орієнтованість людини на щось, бажання займатися певним видом діяльності. Схильність формується і розвивається під впливом умов життя, навчання і виховання.

До потреб та схильностей, що характеризуватимуть та вирізнятимуть субкультури як такі, ми віднесемо саме ті потреби та схильності, які є притаманними певній соціальній групі загалом та конкретному індивідові (членові субкультури) зокрема і які задовольняються та реалізуються в межах певної субкультури.

Залежно від мети та завдань дослідження для повноти картини, окрім вищевказаних базових ознак, вводяться також додаткові, такі як стать, вік, добробут, проживання на певній території, певні часові межі тощо. Це вможливило якнайповніший опис реально існуючих субкультур, виявлення їхніх соціальних, регіональних та історично-стадіальних особливостей. За таких умов запропонований Ю.Савельєвим поділ субкультур на три взаємопов'язані типи (соціальні, регіональні, історично-стадіальні) має сенс [2].

Література

1. Соколов К.Б. Субкультуры, этносы и искусство: концепция социокультурной стратификации // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. — 1997. — №1. — С. 134–143.
2. Савельев Ю.Б. Взаємодія субкультур як фактор соціокультурного розвитку : Автореф. дис. ... канд. філос. наук. — К., 1997.
3. Ионин Л.Г. Социология культуры. — М., 1996.
4. Соколов М. Как писать этнографию молодежной субкультуры // <http://subculture.narod.ru/text/upublished/sokolov.htm>.
5. Соколов М. Субкультурное измерение социальных движений: когнитивный подход // <http://subculture.narod.ru/text/book2/sokolov.htm>.
6. Колесин И.Д. Подходы к изучению социокультурных процессов // Социологические исследования. — 1999. — №1. — С. 130–136.
7. Ефимов К. Возможности проективных техник в маркетинговых исследованиях (на примере анализа особенностей компьютерной субкультуры) // <http://www.flogiston.ru/projects/articles/pr1.shtml>.
8. Пушкар В.В. Субкультурні особливості сприймання музичних творів : Автореф. дис. ... канд. психол. наук. — К., 1998.

9. *Салтанович И.П.* Музыка как элемент возрастной субкультуры (пресмет-венность и конфликт поколений) : Автореф. дисс. ... канд. социальных наук. — Минск, 1994.
10. *Смылова О.* Психологические последствия применения информационных технологий // <http://flogiston.ru/projects/articles/hackers.shtml>.
11. *Ерасов Б.С.* Социальная культурология : Пособие для студентов высших учебных заведений. — М., 1996.
12. *Шилова А.Н.* Социология отклоняющегося поведения // Социологические исследования. — 1994. — № 8. — С. 68–72.
13. *Соколов Э.В.* Понятие, сущность и основные функции культуры : Учебное пособие. — Л., 1989.
14. Субкультурные объединения молодежи: критический анализ : Репринты докладов Всесоюзной научной конференции “Культура и ее роль в активизации человеческого фактора”. — М., 1987.
15. *Степин В.С.* Культура // Вопросы философии. — 1999. — № 8. — С. 61–71.
16. *Алисов Д.А.* Урбанизация и культура // http://www.ic.omskreg.ru/~cultsib/urb/alis_urb.htm.
17. *Белавіна Т.І.* Деякі аспекти становлення молодіжної політичної субкультури в Україні // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. — К., 2001. — Вип. 3. — С. 156–160.